

Toen de kleine Michiel Passtoors in Calcutta was geboren werd al spoedig een ernstige longafwijking geconstateerd, die alleen door operatief ingrijpen genezen kon worden. Deze operatie kon in India niet gebeuren, wel in Nederland. De kleine patiënt werd, met zijn moeder en een verpleegster in een „zuurstoftent“, per K.L.M.-vliegtuig vervoerd en vele medepassagiers van verschillende nationaliteiten boden hulp. Geen der passagiers rookte gedurende de reis en ook de gehele bemanning verleende assistentie. Na in Utrecht geopereerd te zijn is de baby, volkomen gezond, weer in een K.L.M.-toestel naar Calcutta teruggekeerd.

Wij zijn gewend om veel slechts van de techniek te denken en te zeggen, alsof ze een macht is die buiten de mensen om, de mens mechaniseert en ontmenselijkt. Dat dit leven behouden bleef dankzij een serie technische uitvindingen, mag wel eens met nadruk genoemd worden.

Is de menselijke liefde verwerpelijk omdat er erotomanen zijn? Is een glas wijn verwerpelijk, omdat drankmisbruik bestaat? Is een vliegtuig een onding, omdat er bommenwerpers bestaan? Is de radio een cultuurvernietigend instrument omdat tallozen de knop niet afdraaien?

Op de tempel te Delphi stonden de woorden: „Niets te zeer.“

Vraagt u eens aan de moeder van Michiel Passtoors wat zij over vliegtuigen denkt. Vraagt u haar ook hoe zij denkt over de radio, waarmee vliegtuigen veilig van land naar land worden geloodst. Haar enig antwoord zal vrijwel zeker zijn een gebaar naar de wieg, waarin haar nu gezonde kindje ligt.

Het probleem van de techniek is een probleem van de mens. Als de techniek de mens dient, kan ze bijdragen tot behoud van het leven, tot verrijking van het bestaan, tot het teniet doen van alles wat mensonwaardig is. Als de mens zich in dienst stelt van de techniek en zich haar slaaf laat worden, dan zal het „Soma-paradijs“, waar Huxley over schrijft, het vreselijkste schrikbeeld worden. Wij hebben wel enig vertrouwen in de redelijkheid die op den duur zal winnen. Misschien wel na veel schade en veel schande.

MENS

en Wereld

OORLOG EN HAAT

Een onzer lezers zond ons een brief naar aanleiding van ons artikel „Kennis is macht“ – M. en W. van 3 Sept. – waarin wij de dodenherdenking in Hiroshima en de Geneefse conferentie over het vreedzaam gebruik van atoomkracht als uitgangspunt namen tot een beschouwing over onze steeds ruimere kennis der natuurkrachten, die een tweesnijdend zwaard kan zijn. Die lezer nu verwijt ons, dat wij wel de slachtoffers van Hiroshima herdachten – hetgeen wij niet deden, die herdenking was slechts aanleiding tot een korte overdenking – maar nimmer hen, die „omkwamen als gevolg van de verschrikkelijke terreur der Jappen“ in Indonesië. 's Schrijvers enig kind stierf in gevangenschap, omdat de Japanners weigerden het medicijnen te geven, die op enkele passen afstand aanwezig waren.

Veel begrijpelijke bitterheid spreekt uit de brief. Er zijn velen onder ons, die tijdens de oorlog hun liefsten hebben verloren en nog steeds tegen vriendschappelijk samengaan met de vroegere vijand opzien als tegen een onbestijgbare berg. Zelfs tegen een louter zakelijke verhouding met het volk, dat direct of indirect schuldig is aan de dood van naaste verwanten of intieme vrienden, hebben zij grote bezwaren. Het yerdriet over het verlies is te diep ingevreten dan dat het gemakkelijk zou kunnen uitslijten.

Dit alles is zo volkomen menselijk, dat men er nauwelijks één woord over zou kunnen of moeten zeggen, als . . . niet dat andere er voortdurend tegenover zou staan. Dat andere is de onontkoombare taak, ons allen opgelegd of wij willen of niet, te trachten deze veelal onherbergzame wereld beter bewoonbaar te maken, opdat niet weer onze kinderen moeten treuren over wat zij hebben verloren, en daarna hun kinderen, kleinkinderen, achterkleinkinderen enzovoort, tot in de verste geslachten.

Ook op andere wijze werden wij herinnerd aan de diepe kloof, die voormalige vijanden scheidt. In Moskou verweten

Adenauer en Chroesjtsjew elkaar, dat de volkeren die zij vertegenwoordigen, tijdens de oorlog wreedheden hebben begaan. „Wie heeft er schuld aan dat miljoenen mensen zijn gedood? Wij niet! Wij waren het niet die de grens schonden. Wij waren het niet die de oorlog begonnen. Gij moet schuld bekennen,“ zei Chroesjtsjew. Adenauer bleef het antwoord niet schuldig en slingerde de Russen naar het hoofd, dat deze in 1945 zich in Duitsland ook aan uitpattingen hadden schuldig gemaakt.

Dezelfde onverzoenlijke taal vinden wij terug in de brief van onze lezer, dezelfde begrijpelijke, maar onvruchtbare en gevaarlijke haat. Hij meent, dat „de schurken“ (de Japanners, red.) te weinig zijn gestraft voor hun euveldeed en verklaart, mee te willen doen als men weer atoombommen op Japan gaat gooien.

Wie nu verontwaardigd over deze woorden het hoofd schudt is niet helemaal eerlijk. Want de meesten van ons zijn niet vrij van deze gevoelens ten opzichte van Duitsers en Japanners. Deze brief herinnert ons er weer aan, en daarom is het goed dat hij werd geschreven. Maar waar gaan we heen, als we zo blijven denken, als we niet in staat zullen zijn onze haatgevoelens in te perken, als wij niet bereid zijn te trachten in „die schurken“ mensen te zien, die ons onnoemelijk veel leed hebben aangedaan, maar die ook – door hun schuld wellicht – veel leed hebben ondergaan. Eens en ergens moet toch deze vicieuze cirkel van tot oorlog voerende haat worden doorbroken!

Wij zijn er ons ter dege van bewust met deze woorden niets nieuws te hebben gezegd. Ons artikel wil ook geen pleidooi zijn voor „halfzachtheid“, wel voor een redelijker inzicht in de problemen, die de oorlog en de vrede ons hebben gesteld, waarvoor wij – tastend, zoekend en dikwijls falend – een oplossing moeten vinden, willen wij niet weer de gesel moeten ondergaan van een oorlog, wellicht gruwelijker dan ooit.

J. v. S.

KRITISCH ALLERLEI

Op verzoek van de redactie van „Socialisme en Democratie” heeft mr J. In 't Veld in het Juli-nummer zijn mening gegeven over het herderlijk schrijven van de Nederlandse Hervormde kerk. Mr In 't Veld heeft veel waardering voor bepaalde facetten van dit schrijven. Uiteraard heeft hij ook vragen en critiek. De volgende zinsnede uit het schrijven doet bij de humanist In 't Veld vragen rijzen: „Christen-zijn is leven in persoonlijke gemeenschap met Jezus Christus, ons stellen onder het gezag van zijn Woord en Geest, ons vertrouwen richten op zijn werkzaamheid in het heden en op de toekomstige openbaring van zijn heerlijk Rijk.” Mr In 't Veld merkt hierover op:

„De moeilijkheid is voor mij, dat ik dit niet concreet voor mij zie. Waarin onderscheidt zich — in het praktische leven althans — het christen-zijn van bijv. het humanist-zijn? Het wezenlijke kenmerk van het christen-zijn, waardoor dit zich onderscheidt van anders-zijn, zou m.i. moeten liggen in wat in ander verband in het schrijven wordt aangeduid als weerbare weerloosheid. Maar juist daarvan merkt men in het dagelijkse leven zo bitter weinig. Er is bij mijn weten, maar één, die het beginsel consequent in praktijk heeft gebracht: Gandhi. Maar dat was geen christen. Een tweede eigenschap, die de christen zou behoren te kenmerken, is wat Schubart in zijn „Europa und die Seele des Ostens” noemt het oervertrouwen tegenover de oerangst. Maar ook op dit punt zie ik maar weinig verschil tussen christenen enerzijds en belijders van andere godsdiensten en humanisten anderzijds.” Voorts merkt mr In 't Veld op: „Op den duur zal men er toch niet de ogen voor kunnen sluiten, dat het moderne humanisme deel gaat uitmaken van het Westerse cultuurpatroon. Opent men de mogelijkheid, dat christendom en humanisme op elkaar inwerken, dan kan dit slechts tot activering van het geestelijke leven leiden. En dit zal ook de Kerk ten goede komen... Probeert men de humanisten allerhande moeilijkheden in de weg te leggen, als zij hun aandeel willen leveren in de zorg voor de in nood verkerende medemens, dan zien wij dit als een uiting van kleingelovigheid, die er allermint toe kan bijdragen de sfeer te scheppen, waarin een krachtige geest van eensgezindheid ter bescherming en versterking van de Westerse cultuur kan opbloeien.”

De steeds groeiende wereldbevolking is niet alleen een economisch probleem. Door de noodzaak steeds meer grond te cultiveren, verstoort de mens in grote gebieden het natuurlijk

evenwicht in de planten- en dierenwereld, hetgeen funeste gevolgen heeft voor de natuur en óók voor de mens. „Trouw” (21-5) wees in een artikel op de ontstellende verarming der wilde flora en fauna door de jacht, door wanbeheer en wanbegrip van de mens ten aanzien van de natuur. Het blad concludeert o.i. terecht:

„De wijze waarop de mens de grond, het substraat waarvan wij allen leven moeten, vernielt en verkwist, is waarlijk ten hemel schreiend. Indien men er in sla-gen zou een verstandig gebruik van de grond te maken, zou er overal overvloed zijn voor mens en dier, maar de zeldzaam slordige en onverantwoordelijke wijze waarop wij maar al te vaak met dit kostelijke goed omspringen, stelt de man in het gelijk die de woorden sprak: de mens gaat als een vandaal over de aarde en zijn voetstap is de woestijn.”

Midden in de twintigste eeuw speelde zich in de Noord-Italiaanse Alpen een macabere heksentragedie af, zo meldt de „Wiener Arbeiter Zeitung”. Een jonge vrouw uit Domodossola boette haar leven in vanwege dit middeleeuwse bijgeloof. Andreina Bellamini, zo luidde haar naam, was volgens de boeren door de boze geest bezeten. Om haar van die geest te bevrijden, kookte haar moeder onder het uiten van woeste bezweringen een haarlok en een truitje van het meisje in een zwarte ketel. Toen liet de geest van Andreina af. Maar niet lang daarna voelde haar vriend, de 33-jarige Battista Bagnaschi, zich heel anders dan anders... Hij was ervan overtuigd dat de boze geest nu in hem gevaren was. Alleen de dood van zijn vriendin zou hem rust kunnen geven. Hij nam een sikkel en vermoordde Andreina. En daarna liet hij zich kalm in hechtenis nemen, ten volle overtuigd dat de boze geest hem nu met rust zou laten.

De Times-correspondent voor het Midden-Oosten heeft onlangs een reis gemaakt door het Koerden-land in Oost-Irak. Hij maakte er o.a. kennis met een merkwaardige secte, die der Jezidi's, waarover hij het volgende vertelt:

„Deze leuk-excentrieke lieden houden zich aan een oude en tamelijk vage religie, welke voornaamste doel is het gunstig stemmen van de duivel. Zij geloven (misschien niet geheel zonder grond) dat deze wereld door Satan wordt beheerst en de volgende door een gunstiger-gezinde macht. Het doel van de religie moet dus uiteraard zijn, het op een accoord te gooien met de Boze, hetgeen praktischer is dan tijdverspillen door het vleien van een godheid

die het om zo te zeggen ambts-halve goed met ons meent.

De vormen waarin zij deze ongewone overtuiging hebben gehuld mogen waarlijk origineel heten. Aangezien hun woord voor de duivel Sjeitan is, is de klank „sj” taboe en mag hij nooit worden uitgesproken. Toen Lucifer uit de hemel werd gestoten probeerde hij zich een poos schuil te houden in een sla-tuin, maar de slablaadjes waren ontoereikend om hem te verbergen; vandaar dat sla een onreine groente is.”

Van 29 Aug. tot 3 Sept. is er in Barchem over Christelijk geloof en humanisme openhartig gesproken, onder leiding van dr P. Smits, schrijft mevrouw A. L. v. E.-F.: Begunstigd door prachtig weer waren daar 55 mensen bijeen. De lezing van ds Aalders zal binnenkort in druk verschijnen in „Mens en Kosmos”, uitgave N. Kluwer, Deventer.

Het is jammer, dat er niet meer moeite is gedaan van christelijke zijde, ook sprekers van het Humanistisch Verbond aan te trekken voor deze conferentie. Dat dit toch aan de humanisten geen afbreuk deed, is te meer een bewijs op welk hoog peil de lezingen en discussies stonden. Het is dan ook met innige voldoening dat ik aan deze dagen terugdenk.

Dit soort bijeenkomsten leidt tot verdieping en verruiming van de geest en brengt christenen en humanisten dichter bij elkaar.

Een medewerker van „Vrij Nederland” (6-8) heeft een vermeldenswaardige ervaring opgedaan met het dagblad „Trouw”. Hij schrijft:

„Ergens in Nederland met vacantie, vond ik in mijn hotel geen andere courant dan het dagblad „Trouw”, zodat mijn kijk op 's werelds loop zijn dagelijks voedsel niet hoefde te ontberen. Maar al spoedig bespeurde ik een hiaat in mijn nieuwsvoorziening; er schortte iets aan de culturele voorlichting die „Trouw” mij gaf. Weldra ontdekte ik het: de Zondag bestond niet voor „Trouw”, althans niet

cultureel. Over alle moorden op bejaarde echtgenoten en overvallen op alleen wonende dames, ook wanneer die op Zondag plaats vinden, wordt men in „Trouw” naar behoren ingelicht, maar over Zondagse kunstmanifestaties geen woord. Zoveel beginselvastheid in deze slofse tijd is te indrukwekkend, om er steeds maar zwijgend aan voorbij te gaan.”

De parlementaire medewerker van „Vrij Nederland” (6-8) wijdt in een analyse van het verkiezingsprogramma van de Katholieke Volks Partij ook enige aandacht aan de wensdromen, die de K.V.P. ten aanzien van de humanisten koestert. Wij citeren, ietwat verkort:

„De K.V.P. bepleit een inleidende bepaling in de Grondwet van de volgende inhoud: „Het Staatsbestel van het Koninkrijk wordt gedragen door de erkenning van God als schepper en bron van het Recht.” Aldus gesteld zou het staatsbestel, in de Grondwet verankerd, uitgaan van een erkenning waartoe een grote groep van Nederlanders, en uiteraard met name de humanisten, niet kan komen. Hoever men ook de normen van verdraagzaamheid moge rekken, de eis dat het staatsbestel hier op deze erkenning zou worden gebaseerd, zou automatisch inhouden dat deze grote groep in wezen tweederangs burgers zouden worden, die in meerdere of mindere mate buiten het staatsbestel zouden worden geplaatst.

Men mene niet, dat deze conclusie te vérgaand zou zijn. Want dan herinnere men zich, dat prof. Romme, in een klein boekje over zijn wensen tot grondwetsherziening, kort na de bevrijding gepubliceerd, dit voorstel uit het programma reeds had geformuleerd. Hij stelde in dit boekje mede voor, dan ook alléén diegenen die de Grondwet (aldus gewijzigd) onderschrijven, benoembaar te verklaren voor landsbediening. Twijfelenden en niet-gelovigen mogen volgens de opvatting-Romme geen ambtenaren, ministers, officieren zijn!”

BEKENTENIS

Wij zijn ijdele mensen,
Verward in ijdel strijd —
Wij rekenen met wensen
En nooit met een werkelijkheid.

Doch in elk eerlijk leven
Komt toch een ogenblik,
Waar in wij ons overgeven
Aan ons eigen stille ik;

Waar in wij de waarheid kennen
En haar niet meer ontvlíen —
En zwijgende bekennen
Wat wij nooit wilden zien.

C. S. ADAMA VAN SCHELTEMA (1877-1924)

Uit: Verzamelde Gedichten
(Brusse, Rotterdam)

De R.K.-kerk en de nationale eenheid

„Wat is nu eigenlijk de Rooms-Katholieke Kerk en de Rooms-Katholieke mentaliteit?” verzuchtte prof. dr G. C. van Niftrik, kerkelijk hoogleraar vanwege de Nederlands Hervormde Kerk aan de gemeentelijke universiteit te Amsterdam in een artikel, op 2 Juli 1955 verschenen in „Het Parool”. Aanleiding daartoe was het dubbelnummer van het rooms-katholieke tijdschrift „Te elfder ure”, dat gewijd was aan „De toekomst van het Katholicisme in Nederland”. „Zal men er als buitenstaander ooit helemaal achter komen? Er is reden om het te betwijfelen. Wat ons echter niet ontheft van de taak om ons tóch met de Rooms-Katholieke wereld bezig te houden. De nood is ons eenvoudig opgelegd. Het Katholicisme is een macht geworden, waarmede steeds rekening gehouden moet worden. Men zal met aandacht kennis moeten nemen van hetgeen er in de Rooms-Katholieke wereld omgaat,” schreef prof. Van Niftrik verder.

Hij besprak voorts de artikelen, in dat dubbelnummer verschenen, en toonde o.m. aan, dat „er goede Rooms-Katholieken zijn, die zwaar lijden onder het bisschoppelijk gezag”, dat er talrijke wensen zijn geuit ten aanzien van dat gezag, wensen die vooral leven onder rooms-katholieke in-

tellectuelen. De bisschoppen moeten een breder adviescollege om zich krijgen, luidde een er van. De waarschuwing klonk, dat de Kerk er voor moest waken „zelfs maar de indruk te wekken alsof ze een van de totalitaire staten was, waar de machtsuitoefening en een zich in dodelijke stilte voltrekkende gehoorzaamheid alles (zouden) zijn.” Men pleitte voor „een grotere zelfstandigheid van de Nederlandse kerkprovincie tegenover Rome en de Paus”.

Prof. Van Niftrik gaf volmondig toe, dat de buitenstaander, „vooral de Protestantse buitenstaander” – gelijk hij zei – dergelijke uitingen „met een gedempt enthousiasme” leest. Ook schreef hij: „Het is plezierig te weten, dat er geestelijken en leken in de Rooms-Katholieke Kerk zijn, die er zó over denken en d a a r o m een stuk dichters bij de rest van de Nederlandse bevolking staan dan de bisschoppen”. Maar toch verklaarde hij, „niet helemaal gerust te zijn erover, dat de democratie veilig is bij Rome”.

Op dat door ons gespatieerde woordje „d a a r o m” is het Limburgsch Dagblad afgevlogen. In „Het Parool” van 25 Augustus diende prof. Van Niftrik dit blad als volgt van repliek:

„De commentator van het Limburgsch Dagblad valt mij aan op het woord „daarom”, en vraagt mij of ik wel inzie, dat dat „daarom” in essentie de vernietiging van onze nationale eenheid inhoudt. Immers, als alleen de tegenover de bisschoppen c r i t i s c h e Rooms-Katholieken dichters bij het niet-Katholieke deel der bevolking staan, dan moet wel de breuk tussen de aan het bisschoppelijk gezag gehoorzame Rooms-Katholieken en de overige Nederlanders volledig worden geacht. Het Limburgsch Dagblad meent, dat uit mijn „daarom” volgt, dat Katholieken slechts dan goede vaderlanders kunnen zijn, als zij niet volledig volgzzaam zijn ten opzichte van de bisschoppen. Mij wordt dringend gevraagd: „Ziet de professor niet in hoe on-nationaal zijn standpunt in wezen is?”

Ik acht dit een hoogst ernstige vraag, die ik dan ook met de nodige ernst zal trachten te beantwoorden. Want als mij één ding lief en dierbaar is, dan is het onze nationale eenheid. Ik zucht onder de verzuiling van ons volksleven, waaraan de R.K. machtsconcentratie van de laatste jaren zo ijverig meehelpt, zodat het nu wel merkwaardig is, dat ik, die altijd zo ijver voor nationale eenheid en zo van harte de verzuiling verfoei, beschuldigd word van on-nationale gevoelens. Wat kan daar toch achter zitten?

Ik moet het Limburgsch Dagblad antwoorden, dat het „daarom” mij niet is ontsnapt. Ik heb het in volle bewustheid van de consequenties neergeschreven en zie nog geen reden het terug te nemen. De zaak is deze: het Limburgsch Dagblad vraagt van mij de erkenning, dat men het kerkelijk gezag in alles volgende, toch goed nationaal kan zijn. Dat men op deze erkenning aandringt, bewijst, dat er ergens iets wringt. Dat heeft niets te maken met een erfenis van haat. Dat is veel dieper, geestelijker, zakelijker gefundeerd. Daàròver zou ik in dit artikel iets willen zeggen.

Zijn Rooms-Katholieken nationaal? Onder nationale eenheid versta ik een vorm van samenleving, waarbij de verschillende groepen het volste respect voor elkander hebben en niet proberen met machtsmiddelen de levensuitingen van anderen onmogelijk te maken. Nationale eenheid is alleen maar op democratische wijze mogelijk. Ik weet niet beter te doen dan het laatste Herderlijk Schrijven van de Hervormde Kerk te citeren, waarin op blz. 20 te lezen staat: „Vrijheid van geweten, geloofsovertuiging en mede-verantwoordelijkheid voor de vrijheid van de ander, zijn verworvenheden en waarden, die wij als christenen tezamen met niet-christenen in het staatkundige en ook in het maatschappelijke leven hebben te verdedigen en te verdiepen.

Met het oog op onze verantwoordelijkheid voor deze waarden mogen wij ook als christenen geen moeilijkheden in de weg leggen aan de humanisten, als zij een eigen plaats vragen voor hun zorg aan de mens in de strijdkrachten en op andere plaatsen in de samenleving. Maar dezelfde verantwoordelijkheid betekent voor de Kerk der reformatie in dit tijdsgewricht tevens, dat zij zich heeft te verweren tegen strevingen, die wijzigingen in het staatsrecht beogen, waardoor een deel van de burgers van de staat in het openbare leven in hun geloofsovertuiging zou worden gekwetst.” Met dit getuigenis heeft de Hervormde Kerk getracht voor nationale eenheid op te komen. Geen der groepen mag zich méester maken van het openbare leven. Zegt de Rooms-Katholieke Kerk ook iets dergelijks?

Ik ben het met het Limburgsch Dagblad eens, dat nationale eenheid niet het hoogste is. Als het gaat om de gehoorzaamheid aan Gods wil, moet men het op zich durven nemen alle mogelijke eenheid te verbreken en te zeggen: ik kan eenvoudig niet anders; ik moet; ik kan niet anders dan Gods wil gehoorzamen, ook al gaan alle anderen een andere weg. Maar juist een waarachtige nationale eenheid zal ook ruimte hebben voor de weg van de enkeling, die voor God staat. Wanneer Rooms-Katholieken over tal van zaken anders oordelen dan Protestanten en Humanisten, behoeft dat de nationale eenheid niet te breken.

Anders wordt het evenwel, wanneer de R.K. Kerk door middel van een straffe organisatie al haar krachten organiseert om met behulp van een democratische staatsinrichting de specifieke Roomse inzichten niet alleen aan de Roomsens, maar aan alle staatsburgers op te leggen. In het Herderlijk Schrijven der Hervormde Kerk betreffende het Rooms-Katholicisme wordt terecht gezegd (blz. 64): de R.K. Kerk beoogt „alle levensgebieden onder kerkelijke voogdij te brengen, of, waar dit niet mogelijk is, een eigen staat-in-de-staat te bouwen”.

Ik moet op de vragen van het Limburgsch Dagblad nu maar eerlijk antwoorden, dat ik dit R.K. bouwen aan een staat in de staat onnationaal vind.

Ik begrijp wel, dat de R.K. Kerk niet anders kan. Zij wil immers de natuur en het natuurlijke doordringen van genadekrachten. Zonder de genadekrachten van de Kerk gaat het mis met de natuur en het natuurlijke. Ik weet wel, dat een goed Rooms-Katholiek er van overtuigd is het volk, de natie en de staat het best te dienen door de invloed en de macht van zijn Kerk te vergroten. Maar men moet van R.K. zijde ook kunnen inzien, dat men dit alles alleen dan kan meemaken en aanvaarden, wanneer men in een onfeilbare Kerk gelooft. Gelooft men niet in een onfeilbare Kerk, dan worden de eisen,

die de Kerk stelt, heel snel onaanvaardbare pretenties. Zij kunnen door de anderen alleen aanvaard worden, wanneer zij naar het inzicht der anderen zakelijk juist zijn, maar nooit op grond van de gepretendeerde onfeilbaarheid van de Kerk.

Doodrustig staat in een R.K. dogmatiek te lezen: „Bij toevallige conflicten tussen de rechten en belangen van Kerk en Staat moet de Staat toegeven en zoveel als nodig is opofferen aan het belang en welzijn van de Kerk”. Welnu, dat is een eis, waartegen ik mij tot mijn laatste adem toe zal verzetten. Natuurlijk: als de Kerk duidelijk kan maken, dat zij gelijk heeft en de Staat niet – dan zal vanzelfsprekend de Staat bakzeil moeten halen. De moeilijkheid zit 'm echter hierin, dat de R.K. Kerk pretendeert een Kerk te zijn, die altijd gelijk heeft, ook als zij het niet bewijzen kan. Zij maakt aanspraak op onfeilbaarheid. Daarom wordt het machtsstreven der Roomse Kerk gevreesd en met zekere zorg gadeslagen: als de macht eenmaal verworven is, dan is het uit met de mogelijkheid van critiek, want achter de machtsuitoefening staat een Kerk, die alles wéét.

Zijn de Rooms-Katholieken nationaal? Dat is een vraag, die niet ik moet beantwoorden, maar de Rooms-Katholieken zelf door hun woorden en daden. Ze zijn dan nationaal, wanneer zij de democratie niet slechts als middel gebruiken om eigen macht en positie te versterken, maar die democratie, de volledige erkenning van het volle recht der anderen, ook handhaven en versterken, wanneer de meerderheid verkregen zou zijn. Zou dan niet een R.K. opvatting van bijv. het huwelijk worden gedreven? Het Limburgsch Dagblad moge het mij niet euvel duiden, maar ik ben de Haarlemse huwelijkszaak en de quaestie der Joodse pleegkinderen nog niet vergeten. Daarom leeft bij mij de zorgelijke vraag, of de Rooms-Katholieke dogmatiek, de leer over de onfeilbaarheid der Kerk, de leer over de verhouding van natuur en bovennatuur, zulk een nationale erkenning der democratie wel helemaal mogelijk maakt.

Ik vrees niet voor de gevoelens van mijn R.K. landgenoten, maar ik vrees wel voor de logische consequenties van een leer, waaraan de R.-Katholieken nu eenmaal gebonden zijn en die hen wel eens brengen konden, waar zij eigenlijk niet willen zijn. Want de Rooms-Katholieken in Nederland zijn gelukkig óók nog een beetje Protestants. Maar dat weten zij nu nog niet. Inderdaad, dat blijft mijn hoop: dat een eeuwenlange samenwoning met anderen de Rooms-Katholieken in Nederland bewaren mogen voor de consequentie hunner eigen onfeilbare leer. En het critische nummer van Te Elfder Ure maakte die hoop weer iets sterker.”

(Dit artikel hebben wij enigszins bekort.
Redactie M. en W.)

Kanttekeningen bij een tentoonstelling

Er zullen deze zomer weinig tentoonstellingen zoveel publiek getrokken hebben als „Het Geheim der Etrusken” in het Haagse Gemeentemuseum. Wil men een verklaring geven van dit verschijnsel, dan dient men allereerst het feit in aanmerking te nemen dat zelden een expositie uitvoerigheid, afwisseling en overzichtelijkheid op zulk een boeiende wijze wist te verenigen. Een element van verrassing voegt zich daar bij. We weten namelijk maar heel weinig van het volk der Etrusken, dat reeds in de achtste eeuw v. Chr. het gebied tussen Arno en Tiber bewoonde. Omtrent hun afkomst tast men in het duister, hun geschiedenis tussen de achtste en de eerste eeuw v. Chr. is slechts in grove trekken bekend, de aard van hun godsdienstige en maatschappelijke opvattingen en instellingen laat zich slechts gissen. En niettemin blijkt het mogelijk een indrukwekkend beeld te geven van de kunstzinnige ontwikkeling van dit mysterieuze volk! Indrukwekkend niet alleen door de verscheidenheid der voortbrengselen — beeldhouwwerk, bronzen, terracotta's, ceramiek, wandschilderingen, producten van edelsmeedkunsten — maar ook doordat de verschillende stijlperiodes aan volkomen overtuigende voorbeelden gedemonstreerd kunnen worden.

Maar al deze dingen hebben slechts aantrekkingskracht voor bepaalde groepen: voor de kunstliefhebbers en voor de mensen met geschiedkundige belangstelling. Daar deze groepen niet zo bijster groot zijn, kan het niet anders of het drukke bezoek (gemiddeld duizend bezoekers per dag) moet nog een andere oorzaak hebben.

Nu is het een feit dat onze tijd een voorkeur heeft voor het primitieve en archaische. Sinds *Paul Gauguin* op Martinique en Tahiti Europa trachtte te vergeten en van zichzelf getuigde: „Ik ben teruggegaan, verder dan de Paarden van het Parthenon, tot aan het houten speelgoedpaardje, tot aan het da-da van mijn eerste kinderjaren”, hebben we in de Europese kunstontwikkeling heel wat van dergelijke wendingen naar de primitieve belevings sfeer gehad: Fauvisten, Cubisten, Expressionisten, Surrealisten, Experimentelen, het was steeds weer en opnieuw: „Nieuwe griffels, schone leien”, een terugkeer dus naar het aanvankelijke. Ongetwijfeld hebben deze bewegingen invloed gehad, maar dan toch weer op zeer beperkte groepen.

Een andere kwestie is echter dat achter deze kunstbewegingen een levensgevoel werkzaam was, dat nu — na de tweede wereldoorlog — algemeen verbreid schijnt te zijn. Het is het gevoel van onbehagen bij het aanschouwen van de ontwikkeling onzer verstandelijk-technische beschaving, en daarmee samenhangende de notie, vaag in vele gevallen, maar niettemin aanwezig, dat de Europese mens bepaalde, voor het leven onmisbare, krachten — van de ziel, van de intuïtie — heeft laten verstikken. Vandaar dan niet alleen het groeiend begrip voor de

kunstenars, die letterlijk of figuurlijk, bewust of onbewust, Europa de rug toekeerden, maar ook de bij velen aanwezige behoefte om zich te verdiepen in de levenssfeer van primitieve volkeren. De kans bestaat immers dat men daar ontmoet, wat men hier op zulk een beangstigende wijze derft. De naam waaronder de Etruskische tentoonstelling wordt aangediend, is

Terracotta tempelversiering, bekleding van een balk in de vorm van een harpij ± 500 v. Chr.
(foto: Haags Gemeentemuseum)

dan ook meer dan een handig gevonden reclame: wij zijn inderdaad op zoek naar een beleefbaar „geheim” van oude volken, al zal het niet altijd verwoordbaar zijn.

Men zal hier de opmerking willen maken dat de gemiddelde tentoonstellingbezoeker zich dat verlangen niet bewust is, dat hij komt om te bewonderen, om dingen te zien die hij mooi vindt. Maar iets mooi vinden is niet een uitsluitend esthetische aangelegenheid, het is dat zeker niet wanneer het gaat om werken, die ontsproten zijn aan een primitieve, een aanvankelijke mentaliteit. De vormgeving van zulke werken immers kenmerkt zich door een felle expressiviteit, die lijnrecht staat tegenover alle streven naar natuurgetrouwheid. En wat tot uitdrukking gebracht wordt, is altijd weer de emotionele beleving van het natuurgegeven.

Welnu, het is onmogelijk een Congolees dansmasker of een Polynesisch voorouderbeeld werkelijk „mooi” te vinden, zonder iets van de daarin tot uitdrukking gebrachte geestesgesteldheid te ondergaan. Mooi vinden betekent hier ook nog: gedeeltelijk terugverplaatst worden in een belevingswijze, die we lang niet meer gebruikt hebben, maar die nog altijd in ons aanwezig is. En is dat het niet wat we bedoelen, als we zeggen: „Ik kon er zo helemaal inkomen”?

Nu is het een feit dat dit „er in komen” op deze Etruskische tentoonstelling niet zo gemakkelijk geschiedt. De oorzaak is niet ver te zoeken. Op het gebied van de beeldende kunst blijken de Etrusken allermint een scheppend volk geweest te zijn. Men kan onmogelijk volhouden dat zij gelijk de Grieken, de Egyptenaren, de Babyloniërs, een vormtaal in het leven geroepen hebben, die de onmiddellijke neerslag was van hun eigen geaardheid. Ze zijn horig geweest aan de Griekse kunst. Wel wordt het telkens weer binnendringend Griekse vormidroom naar eigen opvattingen en behoeften gewijzigd, men blijft de tweespalt gevoelen tussen de op idealisering gerichte Griekse vormwil en het Etruskische streven naar levendige expressie van het individuele karakter der objecten. Met name in de beeldhouwkunst is dat het geval.

Trouwens, beeldhouwers van huis uit gelijk de Grieken waren ze niet. Daarvoor misten ze teveel het gevoel voor de architectuur en de ruimtelijke spanning der volumina, de zin voor het monumentale. Daar tegenover hebben zij aandacht voor het detail, ze zijn geboren versierders, die in het ornamentale een ongekende hoogte weten te bereiken. Vandaar de ongehooflijke rijkdom van hun edelsmeedkunst, de gevoeligheid van hun vaas-schilderingen. Met deze begaafdheid voor het ornamentale hangt het ook samen dat zij op het gebied van de plastic in de kleine bronzen en de terracotta's, die uiteraard een intiemer karakter hebben dan de steenplastiek, de beste resultaten bereiken. Maar ook daar — enkele uitzonderingen daargelaten — krijgen we het gevoel dat we eerder te doen hebben met „vertalingen” van Griekse voorbeelden in een enigszins archaïserende stijl dan met zuivere manifestaties van de Etruskische geest.

Tenslotte ontmoeten we die echter in de graftomben, waarvan er een — de Tombe van het Feest te Tarquinia — hier gereconstrueerd is. Zulke tomben, onder de grond aangelegd, hadden de vorm van een huis: een rechthoekige kamer, overdekt door een zadeldak. Op de muren wandschilderingen: de gestorvene met zijn gasten aanliggend bij het feestmaal, dansers en muzikanten op de zijwanden. Wel staat ook hier de stijl onder Griekse invloed, maar zo ademend-vrij werd die gehanteerd, zo on-Grieks is dit in het rythme en de meeslepende beweging der dansende figuren, dat we hier van een volkomen zelfstandige schepping kunnen spreken. Ver zijn we van de strenge stenen eeuwigheid der Egyptische grafkamers, niets is er dat neerdrukt, noch in het kleurengamma van wit, geel, rose, roodbruin en een enkel gedempt blauw, noch in de figuren die bewegen met de gratie van bloemen in de wind. Het hiernamaals is hier niet de trieste onderwereld der Griekse of een buitenwereldlijk oord van verzaliging gelijk de hemel der Christenen, het is deze aarde, een blijde en lentelijke repliek van dit leven. En de gestorvene nam er bezit van met

(Zie verder pag. 5)

VAN OVER ONZE GRENZEN

Europese zomerconferentie van de IHEU in Antwerpen

Van 27 t.e.m. 31 Augustus werd in Antwerpen de Europese Zomerconferentie van de „International Humanist and Ethical Union” gehouden die, evenals de onlangs in deze rubriek besproken gemeenschappelijke conferentie van de twee Amerikaanse verenigingen, tot taak had, het tweede Internationale Congres in 1957 voor te bereiden.

Hoewel dus in hoofdzaak bedoeld voor de aangesloten Europese organisaties, de „British Ethical Union”, het „Humanistisch Verbond van België”, de Oostenrijkse „Gesellschaft für Ethische Kultur” en ons „Humanistisch Verbond”, hadden ook anderen, nl. de „American Ethical Union” en de „Indian Radical Humanist Movement” elk een vertegenwoordiger gezonden, terwijl ook een aantal leden van sympathiserende organisaties deelnamen, zoals de „Dageraad”, de „Fédération Humaniste Française”, de Duitse „Volksbund für Geistesfreiheit”, de „Bund Freireligiöser Gemeinden” en de Noorse „Foreningen for Borgerlijk Konfirmasjon”, al met al een 50-tal deelnemers uit negen verschillende landen, veertien organisaties met humanistische strekking vertegenwoordigende.

De conferentie werd geopend met een ontvangst ten stadhuis door burgemeester en schepenen van Antwerpen. Deze traditionele plechtigheid had dit keer een bijzondere zin, doordat zowel de president van het congres, de heer Cuypers, als ook burgemeester Craeybeckx terecht konden wijzen op de betekenis van Antwerpen voor de geschiedenis van het humanisme en de vrije gedachte. Er werden illustere namen genoemd, zoals Justus Lipsius, Rubens en Marnix van St. Aldegonde.

De eerste zitting, op Zaterdagavond in de Van Aerdschool, onder leiding van dr J. P. van Praag, algemeen voorzitter van de I.H.E.U., werd gebruikt voor een overzicht van de stand van zaken in de verschillende landen. Er spraken gasten uit Frankrijk, Duitsland en Noorwegen en daarna als vertegenwoordigers van de aangesloten organisaties de heren Reeves (Engeland), Dille (België) en v. d. Wal (Nederland). In grote lijnen kwamen de geschetste problemen bij allen op hetzelfde neer: wanbegrip en intolerantie van confessionele zijde, onverschilligheid van de kant der buitenkerkelijken. Maar daartegenover stond bij allen, naast de voldoening over wat er al bereikt was, de vaste wil om tegen wanbegrip en onverschilligheid een eerlijke strijd te voeren, te getuigen

(Vervolg van pag. 4)

de natuurlijke gratie en vanzelfsprekendheid waarmee een bloem zich heft naar het licht.

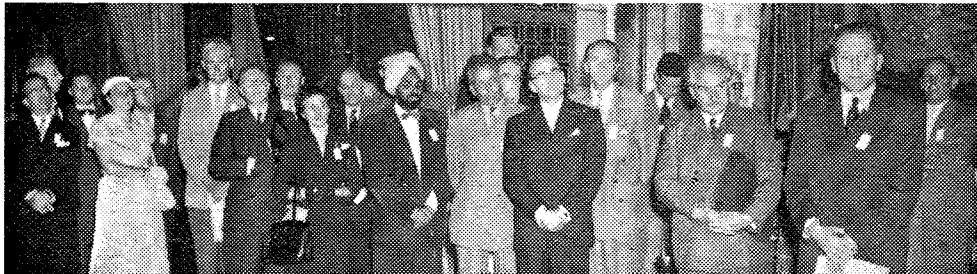
Waarschijnlijk is het niet zonder zin, dat men, denkend over deze Etruskische grafschilderingen, beelden ontleend aan het vegetatieve leven in zich voelt opkomen. Misschien waren ze zo, de Etrusken, gebed in het natuurlijke, levend in harmonie met het grote in- en uitademen der natuur en daardoor open voor invloeden uit gebieden, die reeds lagen in het licht van de creatieve geest en zeker niet bestand tegen het volk van wereldveroverende soldaten, dat van de Palatijnse heuvelen begon uit te zien naar een wijdere horizon.

P. C. J. REYNE

van eigen ideeën en deze ook in de praktijk tot uitvoering te brengen.

Nederland liet, bij monde van prof. v. d. Wal, een optimistisch geluid horen: „Het H.V. heeft een verandering in het geestelijk klimaat van Nederland tot stand gebracht,” betoogde hij, „wij zijn heden ten dage een „betreurenswaardige maar achtbare” levensovertuiging.” Hij weet dit succes in de eerste plaats aan een houding van absolute fairness en respect tegenover de niet-humanist, een houding, die een zekere goodwill bij andersdenkenden heeft gekweekt. Hij moest echter waarschuwen tegen een zich neerleggen bij dit succes: de stuwende kracht van de beginperiode en de noodzaak om scherp te blijven denken en, indien nodig, beslist te handelen, mocht niet uit het oog worden verloren.

Aan de openbare Zondagochtendbijeenkomst in het Rubenshuis zullen de meeste deelnemers terug denken als aan een feestelijk hoogtepunt van deze conferentie. Vanaf het ogenblik dat

wij ons in de tuin verzamelden – deze tuin, die de bezoekers eerst zo onbegrijpelijk bekend aandoet, totdat hij beseft dat hij hem al gezien heeft op het schilderij uit Wenen, waarop Rubens zichzelf en zijn gezin voorstelt wandelende voor hetzelfde prieel waar op dit ogenblik de exotische verschijning van de Indiase afgevaardigde met lichtgroene turban de aandacht trekt – was deze ochtend van uit aesthetisch oogpunt één ononderbroken verrukking.

Men kan zich moeilijk een stijlvollere omgeving voor een humanistische bezinningsbijeenkomst voorstellen dan het vroegere atelier van Rubens met zijn kostbare schilderijen, donker houtwerk en monumentale koperen kandelaar, alles overgoten door het uit drie hoog in de muur geplaatste boogramen vallende precieze en toch zachte licht. Zo ergens, dan hangt hier nog de sfeer van een tijd en een persoonlijkheid, die vervuld waren van vertrouwen in eigen oordeel en eigen kracht, en van bruisende liefde tot het leven zelf.

Wanneer ik zoëven zei, dat deze ochtend een ononderbroken aesthetisch genot was, dan moet ik er eerlijkheidshalve aan toevoegen: op één uitzondering na. Was de vorige dag bij de ontvangst ten stadhuis al de belangstelling van de Belgische pers voor dit congres gebleken, op deze Zondagochtend viel men letterlijk over de technici en de apparatuur van de Vlaamse omroep en het filmjournaal. De gedachte echter aan het nut van een dergelijke publiciteit voor de humanistische zaak in België zal menigeen getroost hebben, toen het felle licht der schijnwerpers en het snorren der filmcamera zijn concentratie dreigden te verstoren.

De heer Cuypers sprak, na een kort welkomstwoord tot de aanwezigen, onder wie weder de burgemeester van Antwerpen, vergezeld van de vrouwelijke schepen voor het Onderwijs, mevr. Schroeys, over de noodzaak van een nieuwe ethiek voor onze tijd. Hij betoogde dat, „al waren wij misschien niet meer in staat tot het bouwen van tempels en kathedralen, wij niet minder belangrijke dingen konden verrichten door bestrijding van honger en ziekte, door bevrijding van de mens van dwang en taboe's op velerlei gebied. Terwijl de ethische opvattingen van een afgelopen periode de mens in conflict met zich zelf brachten, zal de „huiveringwekkend” vrije mens van onze tijd zijn evenwicht hervinden door zijn eigen instincten en impulsen te leren begrijpen en zelf in goede banen te leiden.”

Nadat nog de heer Cotereau, voorzitter van de „Fédération Humaniste Française” een korte beschouwing gewijd had aan „Het Streven van de Mens”, die culmineerde in het citaat van Léon Blum: „Wanneer de mens het geloof in zich zelf verliest, behoeft hij slechts aan het mensdom te denken,” en mrs. Morrain als vertegenwoordigster van de AHA een boodschap van verbondenheid en vriendschap van de Amerikaanse humanisten had overgebracht, nam prof. Stuiveling het woord tot een uiteenzetting over „Humanisme in internationaal verband”, een redevoering, die de eigenlijke pièce de résistance van deze ochtend vormde, en die de gelegenheid en de omgeving waardig was door de zorg die aan inhoud, vorm en voordracht was besteed.

Een groep deelnemers aan de Zomerconferentie tijdens de ontvangst op het Antwerpse stadhuis. Van links naar rechts: dr R. Dille, Henry Lloyd, ?, mevr. T. Max, ?, prof. G. Stuiveling, H. Verboven, ?, mevr. Dille, ?, ing. B. Max, Surindar Suri, dr J. P. van Praag, D. Winter, ?, J. Bijleveld, ?, prof. Roels, ?, K. Cuypers, W. Koppenberg.

„Humanist zijn,” betoogde prof. Stuiveling, „betekent zich bewust worden van zijn positie als menselijk wezen, beperkt in tijd en ruimte. Kennis van de geschiedenis en ontwikkeling der cultuur van het gehele menselijke ras helpen het individu tot een diepere zelfkennis, tot een besef van eenheid in verscheidenheid en tot het accepteren van de ander zoals hij is. Ondogmatisch denken is voorwaarde voor elk internationaal contact: alle gegevens van tijd en ruimte, geografische verschillen, enz. produceren alleen maar variaties op het thema mens; wij allen zijn dragers van het logisch denken, en er is maar één fundamentele zedewet. Er zijn twee polen, waartussen alle tegenstellingen onbetekenend worden: het individu met al zijn mogelijkheden enerzijds en het mensdom anderzijds.”

Nadat de verdere Zondag een excursie was gehouden naar Brugge en Gent, begon op Maandagochtend het belangrijkste werk van deze conferentie, n.l. de voorbereiding van de agenda voor het tweede Internationale Congres.

(Zie verder pag. 6)

Vereenvoudiging

Terwijl de rijmen onverpoosd ruisten en de zinnen zich gebondener en gebondener bonden, sprak de straat zonder een blad voor de mond te nemen en niet op rijm het nieuwste supplement voor het Nederlandse woordenboek.

Toen ze nog niet op de kleuterschool waren, deden ze moeders sinterklaas af met „je zuster”. Nadat ze het eerste leerrooster hadden ingekeken en spoorwits wilden gemaakt worden in het vraagstuk van het menselijk ontstaan, reageerden ze met „je tante”. Na betreding van nog hogere leerinstituten hadden ze op uitvalen tegen dansvloeren een hartgrondig „nou moe”, alle-

maal uitingen van het stadium der familiale binding.

Ze stonden daarna in het volle leven en wanneer hun meisje met een ander of zij met andermans meisje aan de rol gingen, uitten ze zich met een gevoelig „verhip”. Getrouwd, deelden ze elkander hun aandoeningen met wél of niet „mieters” mee. Een vent die met zijn geld opsneed, gold voor „een zak” en toen het uitlekte, dat dit geld ook nog in de kas van zijn oom thuis hoorde, was dat „een bak”. Met „verrek” feliciteerden ze elkaar en voor de rest was alles of „knots” of „knudde”. Op hun doodsbéd zuchtten ze „verdomme” en sloten hiermee

de periode der stoere zelfstandige uitdrukkingswijze af.

Eén kereltje van de straat had zich van deze vocabulaire verre gehouden. Hij werd neerlandicus, docent voor taaleigen en voorzitter van een staf van medewerkers aan voornoemd woordenboek. Hierin tekende hij al deze aanwinsten consciëntieus op, waarmee het geregistreerde voor het komende geslacht was gesanctionneerd.

Hij beleefde zelfs de voldoening, dat zijn zoontje hem bij de verschijning van zijn levenswerk met een uitbundig „hiep oud rotatoom” voor het alweer volgende supplement begroette.

TIL BRUGMAN

Vervolg: Zomerconferentie IHEU

Er stonden vier onderwerpen ter discussie: 1. „Humanistische levensbeschouwing en filosofie”. 2. „Persoonlijk leven”. 3. „Maatschappelijk leven”. 4. „Organisatie-vormen”.

De deelnemers hadden van tevoren praeadvies ontvangen, samengesteld door vijf aangesloten organisaties, nl. de B.E.U., de A.H.A., de A.E.U., de Indian R.H.M. en het Ned. H.V., alsmede een korte samenvatting door de inleiders van deze onderwerpen, resp. de heren Blackham (Engeland), De Coninck (België), Schaper (Nederland) en Bijleveld (Nederland).

Een uitvoerige bespreking der inleidingen en discussies over deze onderwerpen moet worden uitgesteld totdat ook de resultaten ervan, samengevat in het rapport van de algemene secretaris van de I.H.E.U., de heer Blackham, ter beschikking zijn. Moge ik hier volstaan met te zeggen dat, dank zij de gedegen voorbereiding door de sprekers, de discussies een vlot verloop hadden; tal van constructieve ideeën werden naar voren gebracht, die met elkaar een goede basis zullen vormen voor het Internationale Congres. De gesprekken werden, ondanks de soms Babylonische spraakverwarring, gevoerd in een geest van onderling begrip.

De Nederlandse delegatie, na de Belgische numeriek de sterkste, liet zich hierbij niet onbetuigd. Het vervulde uw verslaggeefster met gepaste trots, Nederlandse H.B.-leden zich om het hardst in de discussie te zien mengen, om — al naar gelang van aanleg en temperament — even scherpzinnig de punten op de i te zetten, of bemiddelend en verduidelijkend in te grijpen, of zelfs om een wat heetgebakerde jonge afgevaardigde van een bevriende organisatie zijn agressiviteit met gelijke munt terug te betalen.

Woensdagmiddag vormde de slotzitting, weder onder voorzitterschap van dr. Van Praag, een waardig slot van dit congres. Nadat het boven genoemde rapport van de secretaris met algemene stemmen was goedgekeurd, kreeg de vertegenwoordiger van de „Indian Radical Humanist Movement”, de heer Suri, gelegenheid om een exposé te geven over deze organisatie, hoewel dit strikt genomen niet in het kader van een Europese conferentie van de I.H.E.U. thuis hoorde.

We luisterden vervolgens naar een korte persoonlijke getuigenis over de zin van dit congres door de Franse afgevaardigde M. Lieber, die velen van ons uit het hart gegrepen was en die ik, als ik de tekst ervan kan bemachtigen, een volgende keer voor u hoop te vertalen.

Nadat de voorzitter de dank van het congres aan de organisatoren had vertolkt, nam de heer Cuypers namens de Belgische delegatie afscheid van de gasten, een taak waarvan hij zich met hartelijkheid en lichte humor kweet.

Vervolgens ging dr. Van Praag over tot sluiting van het congres. Een beroep doend op de toewijding van alle aanwezigen voor de zaak van het humanisme en de taken schetsend die nog op ons wachten, wist hij, temidden van de algemene onrust van een ten einde lopende conferentie, nog even een moment van stilte en bezinning te scheppen en de deelnemers een gevoel van onderlinge verbondenheid en vertrouwen op de toekomst mede op weg te geven.

A. C. T.

ONTVANGEN BOEKEN

„De toekomst is verleden tijd”, prof. dr. Fred. L. Polak. Uitgave: De Haan, prijs f 20.—; „William Butler Yeats”, verzen in vertaling van A. Roland Holst. Uitgave: De Beuk, prijs f 0.60; „Ijzeren engelen, geboorte-geschiedenis en macht van machines”, Walther Kiaulehn. Uitgave: P. Vink, prijs f 12.50; „Over economie en humaniteit”, dr. T. P. van der Kooy. Uitgave: Gebr. Zomer en Keunings, prijs f 7.90.

Lezingen via de VARA

Zondag 25 September: dr. J. C. Brandt Corstius (onderwerp nog niet bekend); Maandag 26 September: drs Ph. H. van Praag over „Uit het dagboek van een humanistisch kinderkuis”.

S. Elte overleden

Op 17 Augustus j.l. overleed in Zwolle, na een lijden van enige maanden, ons medelid S. Elte.

Elte is voortgekomen uit de rijen van de vrijdenkers van vóór de tweede wereldoorlog. Na deze oorlogsjaren sloot hij zich aan bij het inmiddels opgerichte Humanistisch Verbond. Zijn medewerking aan het Verbond bestond gedurende jaren in het vervullen van spreekbeurten op Zondagochtenden, vooral in de gemeenschappen in het Oosten van het land. Als zodanig voorzag zijn werk in een grote behoefte.

Toen, na zijn pensionering als leraar M.O., hem meer tijd ter beschikking stond trad hij toe tot het bestuur van de gemeenschap Zwolle. Slechts korte tijd heeft hij deze functie kunnen vervullen. Als kenner van de historie moge Elte bij zijn studie van de geschiedenis van zijn woonplaats en van andere in de omgeving daarvan gelegen gemeenten vooral oog hebben gehad voor de feitelijke onderdelen daarvan, als hij het verdere gebied van de historie betrad interesseerden hem vooral de geestelijke achtergronden van personen en bewegingen. Zijn ruime kennis op dit gebied heeft velen verrijkt.

De betekenis van de mens na de beëindiging van zijn leven is gelegen in de na hem voortdurende betekenis voor zijn omgeving. Bij Elte wil dit zeggen de herinnering aan een mens, bij wie de humanistische levensbeschouwing inhaerent was aan zijn wezen, die consequent het geloof in al zijn schakeringen afwees en, zo nodig, laakte en die tenslotte, na zich als mens zo goed mogelijk verwezenlijkt te hebben, op zijn laatste ziekbed blijk heeft gegeven van een volhardende moed en waardigheid. Het zijn deze essentiële kenmerken van zijn wezen, die van betekenis zullen blijven voor hen, die hem hebben gekend.

BESTUUR GEMEENSCHAP ZWOLLE

Werelddierendag

Op 4 October van ieder jaar wordt sinds 1931 in alle beschaaft landen Werelddierendag gevierd, op de sterfdag (in 1226) van Franciscus van Assisi, die de dieren zijn broeders noemde, tot hen predikte en die zo bij uitstek begreep, dat dierenbescherming barmhartigheid betrachten betekent en een eerste eis is van recht en rechtvaardigheid.

Werelddierendag is een appél tegen ruwheid, wreedheid en liefdeloosheid. Die dag is nodig om ons mensen eens zeer speciaal te confronteren met de dieren en om ons op de man af te vragen: „Hoe gedraagt gij u tegenover deze mede-schepselen? Betracht gij jegens hen liefde en barmhartigheid? Of volhardt gij nog steeds in uw grenzenloos egoïsme jegens hen en maakt ge hen nog steeds tot voorwerp van uw uitbuiting, van uw ongebreidelde zucht naar gewin en profijt?”

Dierendag wil de aandacht der wereld vestigen op de ellende der dieren. Dierendag is de bron, waaruit allen die nog niet het geloof in de zege van het Goede en Rechtvaardige verloren hebben, nieuwe moed kunnen putten.

Wij staan op een keerpunt in de historie. Na de slaven, vrouwen, kinderen en arbeiders zijn nu de dieren aan de beurt gekomen om opgeheven te worden tot een beter en rechtvaardiger levensniveau. De onbedriegelijke waardemeter van het zedelijk peil van een volk is hoe het zijn dieren behandelt.

Een goede wetgeving is een eerste vereiste, ook voor Nederland. Moge daarom het nu ahangige ontwerp-Dierenbeschermingswet spoedig het Staatsblad bereiken.

MR. W. HUGENHOLTZ

IK denk er ZO over

Doodstraf en humanisme

In het artikel „De leugen van de doodstraf”, in „De Groene” van 23 Juli, schrijft ds K. H. Kroon, „dat het principe van de doodstraf sinds de bezetting terrein heeft gewonnen onder christenen en humanisten.”

Ds Kroon, gevraagd naar bewijs voor zijn bewering ten opzichte van de humanisten, antwoordt dat hij hiermee niet „uitdrukkelijk bewuste leden van het Humanistisch Verbond” heeft bedoeld en dat de betreffende passage in De Groene „sloeg op uitlatingen van persoonlijke (lees: mondelinge) aard en niet op bepaalde schriftelijke documentaties.”

Het in één adem noemen van „christenen en humanisten”, zoals ds Kroon hier deed, is naar mijn mening daarmee niet goed gepraat. Wanneer het om gelijke rechten gaat, hebben wij er niets op tegen beide als naast elkaar bestaande vormen van levensbeschouwing in één adem te noemen. Wanneer het daarentegen gaat om ethische normen, dan zal dit niet altijd zo vanzelfsprekend zijn.

Onder christenen is het oordeel over de doodstraf heel verschillend. De meer orthodox georiënteerden ijveren op grond van uitspraken in de bijbel vóór de doodstraf; de meer vrijzinnigen onder hen veroordelen de doodstraf, soms op grond van andere uitspraken in diezelfde bijbel, soms ook van hun beginselen uit in het algemeen. Voor hen, die op deze manier hun handelingen afhankelijk stellen van richtlijnen van „hogerhand”, is zo'n verschil in optreden begrijpelijk. Voor ons humanisten, zou het intussen interessant zijn na te gaan of ook

in onze kring een dergelijk verschil van opvatting mogelijk is. Met andere woorden: „biedt de persoonlijke en individuele interpretatie van het geweten, zoals wordt nagestreefd door de humanisten, een grotere waarborg tegen willekeur in het oordeel, dan de volgens een dogma vastgestelde richtlijn voor de gehele groep, zoals we dit zien bij de orthodoxen?”

Als proef op de som kan men dan vragen: „Is er een verschil in opvatting ten aanzien van de doodstraf mogelijk onder humanisten, zoals dit wel het geval blijkt te zijn onder christenen?” Ik meen van niet, omdat bij de persoonlijke interpretatie een beroep gedaan wordt op een universele waarde, namelijk het respect voor de medemens. Dit is een waarde, waaraan — niet volgens een dogma, maar volgens onze ervaring — ieder mens in meer of mindere mate deel heeft.

Bij de persoonlijke interpretatie blijft er ongetwijfeld eveneens grote kans op willekeur door het subjectieve element in de beoordeling; anderszijds is het oordeel echter minder belast met vooroordeel en invloed van buiten, resp. van „boven”. Om kort te gaan: zouden er in onze kring zijn, die de doodstraf wel geoorloofd vinden, laten ze het eens zeggen. Een discussie daarover zou aanleiding kunnen zijn enkele fundamentele beginselen nader uit te pluizen.

Zijn ze er niet, dan is daarmee te meer duidelijk, dat christenen en humanisten maar niet, zoals o.a. ds Kroon deed, in een adem genoemd kunnen worden. Wie?

JOH. JANSEN

Gewetenszaak

Het behoort tot het wezen van het protestantisme, met name van het Calvinistisch gerichte, dat de gewetensbeslissing van de enkeling prevaleert; het is zijn kracht geweest en het is nog zijn kracht. En aangezien de grote massa van de Nederlandse onkerkelijken uit de protestantse volkskerk van calvinistische signatuur afkomstig is, behoeft het geen verwondering, dat een deel althans van de Nederlandse humanisten zich kan stellen achter Kuypers uitspraak: „Waar de consciëntie spreekt, moet de overheid terugtreden”. Het is derhalve geenszins juist, dat gewetensbeslissingen alleen dienen te worden geëerbiedigd in het kader van de algemene normen, gekristalliseerd in de wetgeving. Overigens pleegt de Nederlandse rechtsfilosofie nogal eens te onderscheiden tussen recht en wet. Het is echter mijn bedoeling niet hier in te gaan op de door de redacteur in zijn artikel „Gewetenszaak” (M. en W. van 20 Aug.) verdedigde, althans tot op zekere hoogte verdedigde, stelling dat in een democratie de staat het recht heeft een democratisch vastgestelde regel te stellen, die het geweten van de enkeling dwingt. Hij houde mij ten goede, dat ik zijn voorbeeld van de man die door zijn geweten gedreven werd de leden van het Engelse Lagerhuis te onthoofden, niet au sérieux neem.

De kwestie waar het om gaat ligt echter geheel anders, het gaat hier niet om een z.g. absolutistisch standpunt van een Jehovah's getuige ten opzichte van de dienstplicht. Ik erken ook het recht van dit standpunt en meen dat

onze huidige wetgeving tekort schiet, door niet, als de Engelse, het recht op absolute vrijstelling op gewetensbezwaren te erkennen, maar ik herhaal het, deze kwestie is niet in het geding, zoals men kan weten uit de door de adviseur in dienstweigeringszaken C. Inja in de pers gepubliceerde feiten.

De hele zaak draait er om, dat aan deze Jehovah's getuige, die in feite een evangelist in opleiding van deze geloofsgemeenschap is, de vrijstelling geweigerd wordt, die aan iedere seminarist, aan iedere theologische student, aan ieder, die wordt opgeleid voor een godsdienstig of menslievend ambt, ook aan een heilssoldaat en een godsdienstonderwijzer van een ander kerkgenootschap, wordt toegestaan. Ik verneem dat e.e.a. mede berust op het feit dat de Jehovah's getuigen niet medewerken aan een inschrijving als kerkgenootschap. Maar dit neemt niet weg, dat de feiten vast staan, en het er dus op neer komt, niet dat het Hoog Militair Gerechtshof deze jonge man ten onrechte, d.w.z. volgens de geldende wet, veroordeelt, maar dat deze jonge man nooit had moeten worden opgeroepen. Nu wordt hij het slachtoffer van een administratief geschilpunt. Het schijnt, dat het H.M.G. dit heeft willen vermijden, maar dat de Raad van State de administratieve werkelijkheid, d.i. het niet officieel bestaan van de Jehovah's getuigen, zwaarder laat wegen dan het objectief vaststelbare feit, dat deze jonge man wordt opgeleid voor een godsdienstig ambt.

Wat het voorstel van de redacteur betreft:

komt het niet erg dicht bij een milde vorm van „brain washing” of „heropvoeding”? Overigens: hoe zou de positie worden als we een opleiding van geestelijke verzorgers van humanistische huize kregen? Zou voor hen Clemenceau's leuze moeten gelden „les curés, sac au dos”? Of zouden wij op gelijkstelling met seminaristen en theologische studenten aandringen?

W. J. JONG

Schr. is inzender dankbaar voor zijn beschouwing, die ook andere aspecten van de zaak belicht. Hij verwijst echter naar het artikel „Voorgangers van Jehovah's getuigen en de dienstplicht”, in de N.R.C. van 8 Sept. j.l. waaruit blijkt, dat de Jehovah's getuigen het begrip gequalificeerde of opgeleide voorgangers verworpen. Een groep getuigen kan elk willekeurig medelid tot voorganger aanstellen of als zodanig erkennen. Dit maakt dat deze zaak anders ligt dan bij priesters en predikanten.

Wanneer wij echter dit probleem uit de militaire sfeer losmaken, blijft het vraagstuk van het respect voor de gewetensbeslissing. Stel het geval, dat ieder Nederlandse staatsburger een bepaalde tijd in dienst van de staat arbeid moest verrichten (b.v. krotten opruimen, scholen bouwen enz.), dan nog zouden bepaalde leden van de groep der getuigen Jehovah's weigeren. Hoe moet de staat dan handelen? Dit probleem werd aangesneden in het genoemde hoofdartikel.

B.

Vrijheid en dwang

Het Centraal Gedistilleerd bureau te Schiedam heeft ons in deze mooie zomer per advertentie voor de vraag gesteld of na de heerlijke vrijheid van de vakantie bij thuiskomst wellicht de dwang staat te wachten. Dwang? Ja zeker, want de vrijheid om een betaalbare borrel te drinken wordt in gevaar gebracht door dreigende verhoging van het accijns op gedistilleerd.

Wij begrijpen de zorgen van het Schiedams bureau. En wie een borrel bestelt, betaalt natuurlijk graag minder dan meer.

Maar wij begrijpen niet, waarom hierbij misbruik moet worden gemaakt van de begrippen vrijheid en dwang. Wij hebben gelukkig vele genotmiddelen ter veraangenaming des levens. En nu is het eenmaal zo, dat daaronder de alcohol óók bedenkelijke kanten heeft voor de volksgezondheid. Het kan daarom een verstandige sociale politiek zijn dit genotmiddel zwaarder te belasten. Daarover kan men echter van mening verschillen. Maar niet voor verschil van mening vatbaar is, dat onze vrijheid er buiten staat. Niemands geestelijke, zedelijke en lichamelijke ontplooiing wordt er door belemmerd. Het gedistilleerd bureau sleept er de vrijheid met de haren bij en brengt zodoende een waardevol begrip in discrediet.

MENS EN WERELD

verschijnt om de veertien dagen

Hoofdredacteur: dr H. Bongers. Redactiesecretaris: J. van Straten, Goethelaan 73, Utrecht. Telefoon: 21563. Administratie en advertenties: Bleyenburghstraat 1, Utrecht. Tel.: 10163. Postgiro 304.960, t.n.v. Humanistisch Verbond, Utrecht. Advertentietarieven op aanvraag. Kleine advertenties: f 1,— p. regel. Abonnementsprijs: voor leden van het Humanistisch Verbond f 3,— p. jaar, voor niet-leden f 5,—. Buitenland f 6,—. Losse nummers: f 0.20.

N.V. Levensverzekering-Maatschappij

AURORA (opgericht 1887)

Amsterdam - Herengracht 62 - Telefoon 47006-42878

Kapitaal-, Lijfrente-, Volksverzekeringen

en ... het veel gevraagde

Aurora Spaarcertificaat

(3 $\frac{1}{2}$ % rente en een gegarandeerd spaarkapitaal ook na overlijden)

Vraagt vrijblijvend nadere inlichtingen

Aangeboden
prima pension en verzorging
vrije slaapkamer uitzicht bos
Drift 78 - Doorn

Voor lieve vrienden, bejaard maar fit echt-paar, wonende in een mooi dorp aan zee (NH.) zoek ik

IEMAND VAN GOEDEN WILLE,
om het huishouden geheel te verzorgen.
Geboden wordt: goed salaris, beschaafd milieu, avonden vrij.
Brieven onder Nr. Sept. 1, bureau v. d. blad.

ALLEENSTAANDE VROUW
met alg. ontw., levenservaring en begrip, wenst oprechte kameraad te zijn voor, en te vinden in, rechtschapen integer man, leeft. tot ca. 58 jaar.
Brieven onder Nr. Sept. 2 bureau v.d. blad.

GEP. DAME
van achter in de vijftig, zoekt langs deze weg behoorlijke woonruimte, waarvoor zij b.v. de huishouding bij heer zou willen waarnemen, of mogelijk iets anders als tegenprestatie. Geen huwelijksbedoeling.
Brieven onder Nr. Sept. 3, bureau v. d. blad.

Testamentaire Beschikking

*

Degenen die het Humanistisch Verbond willen gedenken bij testamentaire beschikking, verzoeken wij daartoe de volgende vorm te kiezen:

'Ik vermaak aan het Humanistisch Verbond te Utrecht de som van .....
uit te keren binnen ..... maanden na
mijn overlijden, vrij van alle kosten en rechten'.

Studiekring voor Wijsbegeerte

Okeghemstraat 25 Amsterdam Z.

Op Zondag 25 September a.s. openen wij het winterseizoen met een voordracht van Mr Drs A. Börger over:

HET TEMMEN VAN DE MENS

De lezing wordt gehouden in het Beursgebouw aan het Damrak te 10.30 uur
Toegangspreis f 1.—

Verschenen

Ontmoeting der Levensovertuigingen

Eenserie inleidingen, gehouden op de Zomerschool 1954

Inhoud

Vrijzinnig Christendom
door Dr. H. Faber

Scepticisme
door Dr. A. L. Constandse

Het Katholicisme
door Dr. B. Delfgaauw

Protestantisme
door Prof. Dr. J. H. Bavinck

Humanisme
door Dr. J. P. van Praag

Prijs f 1,90 franco toegezonden

Te bestellen bij:
Centraal Bureau Hum. Verbond
Bleyenburgerstraat 1 - Utrecht
Telefoon 10163 - Giro 304960

Belasting-consultatiebureau

„Fiscaal instituut”

o.l.v. B. en T. M. Hamstra

Kantoren:

Groningen, Taco Mesdagstraat 42
Telefoon 26194

Zwolle, Wilhelminastraat 12
Telefoon 6278

HUMANISME

EN SOCIALE GERECHTIGHEID

rapport van een commissie bestaande uit:

Mr. J. A. Ankum - Dr. E. Nordlohne

Dr. J. P. van Praag - Ir. P. Schut

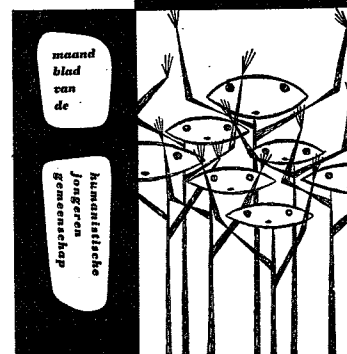
Mr. A. Stempels - J. M. den Uyl

Mr. H. B. J. Waslander

Prijs: f 1,25 franco toegezonden

te bestellen bij: Centraal Bureau
Humanistisch Verbond, Bleyenburgerstraat 1,
Utrecht - Tel. 10163 - Giro 304960

LIBERTYN

maandblad h.j.g.

redactie secr.: n. tuindorplaan 64
overveen

abonnement f 2.— per jaar

postgiro 584802 t.n.v. penning-
meester h.j.g. te rotterdam

wat leeft er onder de jongeren?

CREMATIE

Het lidmaatschap der Vereniging voor Facultatieve Lijkverbranding geeft recht op toepassing van lage crematie-tarieven. Gezinscontributie minimaal f 3.— p.j.

De Vereniging bemiddelt voor gezinsverzekering op speciale voorwaarden.

Alle gewenste inlichtingen:

Hoofdkantoor Riouwstr. 186, Tel. 554797, 's-Gravenhage